

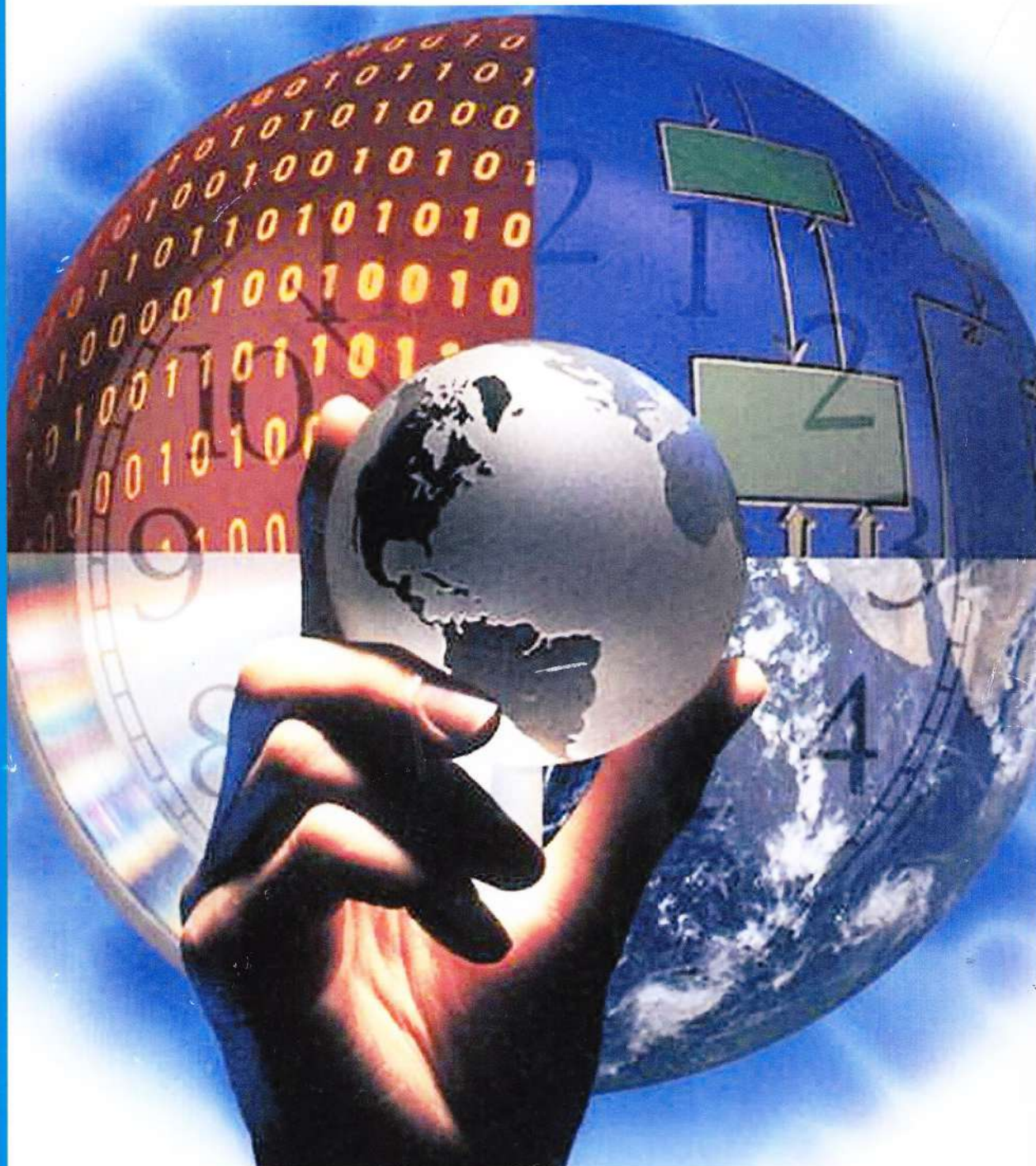
PSIXOLOGIYA

ISSN 2181-5291

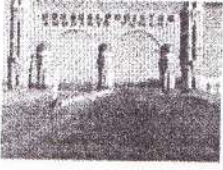
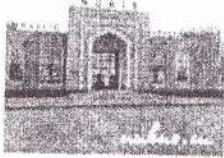

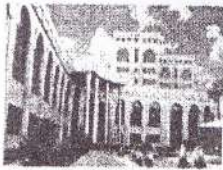

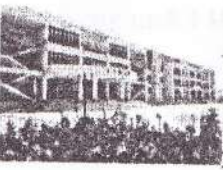
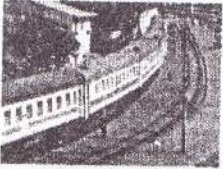

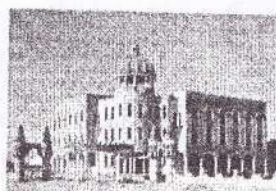
ILMIY JURNAL (11) 3-son 2013-yil

Olam psixolog nigoorida * Mir glazami psixologa

Yurtimiz manzaralari. Qoraqalpog'iston.

	Ijtimoiy psixologiya V. Karimova, N. Noqulova. Yoshlar ijtimoiy xulqida affliatsiya motivatsiyasining o'ri.....	1
	Pedagogik psixologiya M. Soipova. Kasbiy tajriba pedagogik faoliyatda manipulyativ muloqot xususiyatlarini belgilovchi omil sifatida.....	10
	A. Abdulayeva. OTMdagi talabalarning kredit texnologiyalari asosida ta'limga moslashuvi.....	15
	F. Bobojonova, Sh. Bobojonov. Talabalik davrining psixologik xususiyatlari.....	22
	O. Otajonova. Talabalar mustaqil fikrlashlarining psixologik omillari.....	27
	Shaxs psixologiyasi V. Kozlov. Musiqaning ta'sir etuvchi psixologik mexanizmlari.....	31
	Psixologiyaning metodologik muammolari V. Mazilov. Zamonaviy psixologiyaning dolzarb metodologik muammolari.....	38
	R. Melibayeva. Psixologik bilimlarni o'zlashtirishga yangicha yo'ndashish.....	46
	Boshqaruv psixologiyasi E. Yoziyev. Rahbarlik faoliyatida muloqotmandlik qobiliyatining o'ri va ahamiyati.....	50
	B. Mandel. Urgent tobelik: o'zining vaqtini qamrab olgan kishigina haqiqiy buyukdir.....	55
	H. Hamroyev. Inson va uning "to'rt" qirasi to'g'risida fikrlar.....	62
	Ilmiy mushohada K. Kamolova. Jamiyatda to'g'ri so'z odamlarni tarbiyalash va ma'naviyatini yuksaltirishda dinning tarixiy tajribalaridan foydalanish muammolari.....	67
	A. Muxamedjanov, F. Raximov, M. Yuldashov, B. Raximov. Xoja Ahmad Yassaviy ta'limotiga tortishish qonuni prizmasi orqali qarash.....	70
	G. Ofarinova. Bosh miya jarohatini o'tkazgan shaxslarning ijtimoiy adaptatsiyasi xususiyatlari.....	74
	E. Nurimbetova. IIB xodimlari kasbiy faoliyatining motivatsion yo'nalishi jihatlarini.....	78
	O'zbekistonda psixologiya fanining rivojlanish tarixi G. Baykunusova, B. Ananyev. O'zbekiston va O'zbekistonda psixologiya fani taraqqiyoti haqida (M.G. Davletshin xotiralari asosida).....	82
	Tahririyat mehmoni. A. Muxamedjanov (Qozog'iston).....	85
	Lug'at-manba.....	88
	Taniqli psixolog olimlar hayotidan D. Karnegi.....	91
	A. Asmolov.....	92
	T. Bazarov.....	93
	XPFA hayotidan.....	95
	Qutlov G'. B. Shoumarov – Xalqaro psixologiya fanlari akademiyasining haqiqiy a'zosi.....	100
	Mundarija.....	102
	Mualliflarimiz.....	104

Jurnal sahifalarini bezashda Internet materiallaridan foydalanildi.
Dizayner – M. Bafayev.

ИНСОН ВА УНИНГ ТҶРТ “ҚИРРАСИ” ТҶҒРИСИДА ФИҚРЛАР

Ҳамроев Ҳ.Р.

Бухоро давлат университети иқтисодий таълим ва туризм кафедраси
доценти, иқтисод фанлари номзоди

Актуальность. В статье исследованы некоторые принципы разделения людей по способности, таланту, по поставленным перед собой целям в жизни, изучена личность как представитель одновременно четырех разных систем.

Методика. Эмпирические исследования проведенные автором показывают, что человек генетически наделён, а также приобретает в жизненной деятельности какие-то качества. В работе изучены эти качества с уклоном научной абстракции.

Результаты. На основе приобретённых данных глубоко исследованы качества (способности) членов общества. Делается вывод, что судьбу нации определяют те у которых эти качества лучше.

Ключевые слова. качества, способность, талант, человек-создатель, человек-творец, человек-предприниматель.

Relevance. Some principles of division of a man according to his ability, skill and targets in his life and the specific features of a man being the representative of four systems simultaneously have been researched in this article.

Methodology. The empirical investigations made by the author shows that a man obtains somehow features because of his genetic and life activity. These features have been studied by the way of scientific abstraction.

Results. According to the obtained data it has been made conclusion that a society should study features and abilities of it's members thoroughly and then must rely on them the future of a nation.

Key words. feature, ability, talent, creator, constructive man, entrepreneurs.

Инсон узок эволюцион ва тарихий тараққиёт меваси сифатида ўта мураккаб мавжудотдир. Биз унинг айрим қирраларинигина кўриб чиқмоқчимиз, жумладан, унинг айрим хислатларига тўхталиб ўтмоқчимиз. Хислат – кишининг муҳим ижобий белгиси, сифати, хусусиятидир [4,327].

Ҳар бир инсонда тўрт тизим вакили хислатлари бор, деб қараш мумкин:

1. У табиат фарзанди сифатида яшаш учун курашадиган одамдир. Унинг бу хислатлари миллион йиллар давомида такомиллашиб, ривожланиб келмоқда;
2. У қандайдир жамоа (ибтидоний жамоа, қабила, қатга оила) фарзанди сифатида аъналар, урф-одатлар (шу жумладан, жуда қатга аҳамиятга эга бўлган дин ақидалари асосида) рамкасидаги шахедир. Унинг бу хислатлари тахминан 100 минг йил давомида такомиллашиб, ривожланиб келмоқда.
3. У қандайдир тоталитар тизимнинг фуқароси, мураккаб давлат аппаратурининг кичик бир винти каби ўз ўрнини йўқотмаслик илинжида бўлган киши сифатидаги шахедир. Унинг бу хислатлари тахминан 6 минг йил давомида такомиллашиб, ривожланиб келмоқда.
4. У эркин инсон сифатида бозор қонунарига бўйсунган ҳолда қадам ташлашга мажбур бўлган шахс сифатида фаолият юритадиган шахедир. Унинг бу хислатлари ҳам минг йиллар давомида такомиллашиб, ривожланиб келмоқда.

Инсоннинг қайси хислати рўёбга чиқиши эса у тушиб қолган муҳитга боғлиқ бўлади. Инсон табиат билан яқкама-яқка қолганида унинг ўз-ўзини ҳимоя қилиш инстинкти рўёбга чиқиб, у табиат фарзанди сифатида яшаш учун курашади. Инсон ўзининг қабилалари, уруғдошлари, диндошлари ичида бўлганида, бу ришталарнинг кучи сезиларли бўлади ва инсон ўзини ўша жамоанинг аъзоси сифатида тутишига мажбур бўлиб

қолади. Жамоа унга ўйин қоидаларини белгилаб беради. Агар киши давлат аппарати-нинг муҳим винги бўлишига тўғри келиб қолса ёки давлат пресси тагига тушиб қолса, у тоталитар тизимнинг бир кичик ҳужайраси сифатида, унинг ўйин қоидаларига бўйсуниб қадам ташлашга мажбур бўлади. Хулоса қилиб шуни айтиш мумкинки, инсоннинг ривожланишини хоҳласак, уни эркин инсон сифатида кўришни хоҳласак, уни ўраб турган муҳитни ривожлантиришга асосий эътиборни қаратиш керак. Инсоннинг табиат фарзанди, жамоа вакили, давлат фуқароси ва эркин инсон сифатида ижобий ва салбий қирраларини аниқлаб, салбий томонини камайтиришга учун муҳитни такомиллаштириш орқали эришиш мумкин. Совет тузуми тажрибасидан мисол келтириш мумкин: ўша даврда кичик миллатларнинг ўзига хослигини тезроқ йўқотиб, ҳаммани руслаштириш учун миллатларни асрлар давомида яшаган юртидан ажратиб, бошқа юртга кўчиришар эди. Чунки миллат ўзининг қонидан қони тўқилган ери билан кучлилигини билар эдилар ва уни бу еридан ажратиб кучсизлантириб кўяр эдилар ёки аҳолига квартира бериш сиёсатида ҳам қизик йўл тутилар эди: уйнинг ҳар бир подъездидида агар 8 хона бўлса 4 тасига интернационал оила ва 4 тасига миллий оила жойлаштирилар эди. Бундан кўзланган мақсад: бу микро муҳитда миллий ўзига хослик ривожланмасин ва шу йўл билан миллий ўзига хосликнинг тагига болта урилар эди.

Қобилият – бирор ишга қобиллик, бирор ишни бажара, қила олиш хусусияти, лаёқатидир [4,590]. Қобилият – шахснинг муайян фаолият юзасидан лаёқати ва унинг иш-ни муваффақиятли бажаришдаги субъектив шарт-шароитини ифодаловчи индивидуал психик хусусиятлардир. Фан тарихида қобилият узоқ давргача «ўзгармас ирсият», наслдан-наслагга ўтувчи алоҳида куч сифатида талқин этилган. Бундай қарашлар дастлаб инглиз файласуфи Ж. Локк ва француз материалистлари томонидан танқид қилинган. Фан ҳозир қобилиятни ривожлантириш мумкин, деб ҳисоблайди [2,722].

Қобилият шахснинг фаолиятини муваффақиятли амалга ошириш шартли ҳисобланади ва билим, кўникма ҳамда малакаларни эгаллаш динамикасида юзага чиқадиган фарқларда намоён бўладиган хусусиятдир. Қобилиятлар тараққиётининг юксак босқинчига истеъдод деб аталади. Истеъдод деб одамга қандайдир мураккаб меҳнат фаолиятини муваффақиятли мустақил ва оригинал тарзда бажариш имконини берадиган қобилиятлар уюшмасига айтилади. Истеъдод маҳоратнинг дастлабки шартли бўлиб, лекин маҳоратнинг ўзидан анча узоқдир. Моҳир уста бўлмоқ учун жуда кўп ишлаш керак. Истеъдод меҳнатдан озод қилмайди, қатга ижодий ва зўр меҳнатни тақозо қилади. Истеъдодли кишилар, шубҳасиз, меҳнат орқали оламга машҳур бўлган маҳорат даражасига эришганлар.

Ҳар бир инсон қандайдир қобилиятга, истеъдодга ва маҳоратга эга. Ҳар бир инсон нимагадир қобилиятли, нимагадир истеъдодли ва нимагадир маҳоратлидир. Бу ҳислатларнинг даражаси турли кишиларда турличадир. Неъматларни ярата олиш, ишлаб чиқариш нуқтаи назаридан ҳам кишилар турличадир. Бу қобилият (истеъдод, маҳорат)лардан қай бири устуңлик қилишига қараб инсонларни шартли равишда тўрт тоифага бўлиш мумкин:

1. Тайёрига айёр одам. Унинг бу қобилияти одам сифатида табиат фарзанди бўлиб, миллион йиллар давомида яшаб келганлиги учун, табиат яратган ноз-неъматларни иложи борича осон ўзлаштиришга қаратилган. Унинг бу қобилияти одамлар пода, жамоа бўлиб яшай бошлагандан кейин жамоа яратган бойликни ўзиники қилишга, яъни бор нарсани қайта тақсимлашга қаратилади. Бу қобилият давлат келиб чиқиши билан янада ривожланади. Энди шу қобилияти кучли кишилар жамиятга хўжайинлик қилиб, бировлар яратган бойликни қайта тақсимлайдиган кучли машинани барпо қилишади.

Урушларни келтириб чиқариб, қўшнилари талаш механизмини ҳам яратишади. Бу қобилият вакиллари доимо замондошларидан нисбатан тузук яшаган.

2. Бунёдкор. Инсоннинг бу қобилияти меҳнат келиб чиқиши билан боғлиқ бўлиб, у табиатдан ноз-неъматларни олишга қаноат ҳосил қилмай, уларни ўзи яратишга ҳаракат қилади. Дон етиштирувчи деҳқон, нон пиширувчи нонпаз, этик тикувчи ҳунарманд, асосан, шу қобилиятига таянади. Инсониятнинг иқтисодийети бу қобилияти кучли бўлган кишиларга таянади. Улар жамиятнинг асосий оғирлигини кўтаради, десак хато бўлмайди.

3. Ижодкор. Инсоннинг бу қобилияти табиат гўзаллигини кўриб, тушуниб, шу каби гўзалликни ўзи яратишга эҳтиёжнинг келиб чиқиши билан пайдо бўлган ва асрлар давомида ривожланиб борган. Қояларда биринчи бўлиб ҳайвонларнинг расмини чизганлардан тортиб Леонардо да Винчи каби гўзалликни яратиб билган одамларда бундай қобилият кўпроқ бўлади. Бу қобилият вакиллари доимо замондошларидан нисбатан ёмон яшаган, кўплаб қийинчилик ва етишмовчилик қурбони бўлишган. Ўз қобилиятларини реализация қила олмасдан, уларнинг анчаси шахс сифатида синиб кетишган.

4. Тадбиркор. Бу жуда мураккаб қобилият бўлиб, улар олдинги уч қобилиятни керак пайтда, керак пропорцияда қўша олиш, бошқаларнинг шу қобилиятларини синтез қила олиш, эксплуатация қила олиш қобилиятига эга бўлишдир. Ижодкорга бунёдкорлик етмаса, уни тўлдириб билган, бунёдкорга тайёрига айёрлик етмаса уни тўлдирган. Ижодкорга бунёдкорни қўша олиш қобилиятига эга бўлган. Бунёдкорнинг маҳсули ижод маҳсулига, ижодкорнинг маҳсули тайёр товарга айланган. Бундай қобилиятли кишилар кўпайса, бутун жамият бойиш имконига эга бўлган [1, 625-626].

Жаҳонгир кишилардан иккитасини солиштириб кўрмоқчимиз: буларнинг бири Чингизхон ва иккинчиси Амир Темур. Чингизхонда биринчи қобилият кучлилиқ қилган десак хато қилмаймиз, чунки мугуллар босиб олган халқларидаги бор бойликни талон-тарож қилиш билан чегараланишган. Улардан кейин, масалан, Ўрта Осиёда таракқиёт икки асрда орқага қолиб кетган. Бу жараёнда биринчи шахс – Чингизхоннинг роли бекиёс бўлган. Иккинчиси Амир Темур, унда тўртинчи қобилият кучли бўлган. Чунки Амир Темурдан кейин бу юртда Улугбек ва Алишер Навоий каби даҳолар туғилишига шарт-шароит яратилган. Амир Темур нафақат моддий бойликни Самарқандга йиққан (саройлару – мачитлар қурдирган), балки иқтисодийнинг кўтарилишига туртки берган, санъат, фан пешволарини ҳам йиғиб, уларнинг ижод қилишига моддий ва маънавий шароит яратиб берган.

Алишер Навоий шахсига келсак, унинг бошқа шоирлардан катта фарқи шундаки, унда тадбиркорлик қобилияти ҳам кучли бўлиб, ариқлар, мактаблар қуришга ҳам раҳнамо бўла олган. Лидер (корхона раҳбарими, регион раҳбарими, давлат раҳбарими) кишида тўртинчи қобилият кучли ривожланган бўлиши керак, акс ҳолда унинг жамиятга нафи камроқ тегади. Мен бу ўринда бир собиқ Бухоро шахри ҳокимини мисол келтирмоқчиман. У киши мен дарс берадиган институтда ўқиган, икки қизини олти йилдан ўқитганман. Жуда яхши инсонлардан бири. Аммо, бу киши узоқ вақт қурилиш трестида раҳбар бўлиб, ўзида бунёдкорлик қобилиятини жуда яхши ривожлантира олгану, тадбиркорлик қобилияти масаласида оқсар эди. Натижада у раҳбарлик қилган даврда Бухоро шахрида фақат қурилиш масаласида (стадион, магазинлар, бозорлар, маъмурий бинолар қуриш борасида) сезиларли иш қилинди, холос. Давлат раҳбарида “ижодкорлик” қобилияти кучли бўлса, у ўз қобилияти натижасини ҳаётга татбиқ қилишга ҳаракат қилса, одатда бу миллат учун катастрофага олиб келади. Масалан, Россияда Ленин ўзининг ҳамда устозлари Маркс ва Энгельснинг гояларини (хусусий мулкчиликсиз жа-

миятни яратишдек хом хаёлни) ҳаётга татбиқ этаман деб, мамлакат аҳлининг бошига кўплаб офатларни келтирган [3,797-799; 342-346].

Леонардо да Винчи “ижодкорлик” қобилияти ўта кучли бўлган шахслардандир. Унинг ҳаётини ўргансангиз, шуни кўриш мумкинки, Леонардо да Винчи нимага қўл урса, у буюк ижод меvasига айланган. Шаҳар ҳукумронлари учун ишлаб чиқилган ҳарбий техниками, савдогар бойлар учун ишланган ҳайкалми, диндорлар буюртма берган картинами ёки келажакка қараб фантазия қилган ижоди – учар аппаратларими, барчаси буюк ижод меvasи эканлиги яққол кўринади.

Инсонларни ҳаётдаги мақсадлари, интилишларига қараб ҳам тўрт гуруҳга бўлиш мумкин:

1. Эгопарвар одам – (микродаражада фикр юритадиган кишилар шундай бўлади). Ўз шахсини жуда ҳам юқори кўядиган, ҳаётдан мақсади ҳам шу шахс манфаатлари учун елиб-югурадиган одам. яъни ўта эгоист одам. Ўз манфаати учун ҳар нарсани, ҳатто ватанини, миллатини, шахрини ҳам сотадиган, отасига, фарзандига зарар бўлса ҳам ўзи учун наф кўриш ғамида бўлган одам. Афсуски ҳаётда бундай одамлар кўп.

2. Оилапарвар одам – (мезодаражада фикр юритадиган кишилар шундай бўлади). Нафақат ўзи учун, балки оиласи учун ҳам елиб югурадиган, ўзига зарар бўлса ҳам фарзандини, ота-онаси ва бошқа яқинларининг манфаатини ўйлай ва уларга хизмат қила оладиган инсон. Бундай кишилар ўз оиласи манфаати учун бошқа оилаларнинг зарар кўришига йўл кўйиб бера олади. Масалан, халқ учун зарарли бўлган бир маҳсулотни ишлаб чиқариб бозорга, бошқа оила аъзоларга сотиб, ўз бола-чақасининг фаревонлиги учун ишлатади. “Оила” институти бу ерда кўп камровли, кўп қирралидир. Биров учун оила – бу “кичик оила”дир, яъни ўзи, хотини ва болаларидир. Биров учун эса “катта оила”дир, яъни нафақат ўзининг кичик оиласа, балки ота-онасининг оиласи, ака-укаларининг оиласи. Биров учун оила бу унинг қорхонасидаги жамоаси, биров учун эса тугилиб ўсган қишлоғи аҳли, яна биров учун эса тугилиб ўсган шахридир.

3. Халқпарвар (мамлакатпарвар) – одам (макродаражада фикр юритадиган кишилар шундай бўлади). Ўз халқи, миллати, мамлақати тўғрисида қайғурадиган, ҳар бир нарсага шу нуқтан назардан қарайдиган ва ўз фаолиятида шу нуқтан назардан ёндаша оладиган кишилар. Миллат учун критик пайтда ўзини қурбон қила оладиган, ўзига зарар бўлса ҳам мамлақатига фойда бўлса, ўша қадамни қўя оладиган шахслардир. Миллатда бундай кишилар керагидан, критик ҳолатдан кам бўлса, бу ҳолат миллатни деградация бўлишига, ўлим ёқасига келиб қолишига сабаб бўлиши мумкин. Бундай одамлари бор ва етарли миллатларгина тараккий қила олади ва тараккийёт борасида тўғри йўлни танлай олади. Агар давлат раҳбарияти элитасида бундай кишилар кўп бўлса миллатнинг бахти, кам бўлиши эса миллатни бошига кўплаб кулфатларни келтириши мумкин.

4. Инсониятпарвар одам – (супермакродаражада фикр юритадиган кишилар шундай бўлади). Ҳар бир нарсага ҳазрати инсон нуқтан назаридан ёндаша оладиган, инсон зотига хизмат қила оладиган шахслардир. Улар зарур бўлса, инсониятнинг умумий манфаати деб ўз миллати, давлати манфаатига зид қадамни ҳам ташлай оладиган шахслар. Ўтга кўйдирсалар ҳам “ер барибир думалок” деб биладиган, миллатига зарар бўлса ҳам инсоният манфаатларини ўйлаб, антифашистик фаолиятни олиб бориб билган немис ўғлонлари қабилардир. Бу тоифадаги одамлар жуда ҳам кам бўлади. Аммо улар охир-оқибат нафақат инсониятнинг, балки ўша миллатнинг, шаҳарнинг, оиланинг фаҳри бўлади. Даҳо, буюк олимлар биринчи навбатда шундай кишилар бўлишганки, биз уларни тан оламиз ва уларнинг буюклигига таъзим қиламиз. Муҳаммад алайҳиссалом, Ж. Бруно, Абу Али ибн Синолар шу қабил инсонларнинг сарасидир.

Ирсий имкониятлар ҳамда ҳаёти давомнда олган илми ва тажрибаси асосида инсон юқоридаги тоифалардан биридаги одам сифатида шаклланади. Шаклланган кишини эса ўзгартириш анча қийиндир. Мамлакат тақдирини, миллионлаб одамлар тақдирини ҳал қилишда муҳим роль ўйнайдиган мансабларга кишиларни сайлашда инсоннинг қайси тоифага киришини аниқлаш ўта муҳим роль ўйнайди. Биринчи ва иккинчи тоифа одамларини юқори лавозимга сайласак, улар миллатни хароб қилиши мумкин. Фақат учинчи ва тўртинчи тоифа одамларини сайлаш мақсадга мувофиқдир.

Адабиётлар

1. Большая экономическая энциклопедия. – М.: Эксмо, 2007. – 816с.
2. Советский энциклопедический словарь. – М.: Советская энциклопедия. 1985.
3. Философский энциклопедический словарь. – Москва. 1983.
4. Ўзбек тилининг изохли лугати. 2-том. Москва: Русский язык. 1981.

